

II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Talepleri ve Türk Basınının Tutumu*

Kemal YAKUT**

II. Dünya Savaşı'na kadar Türk-Sovyet ilişkileri, Bağımsızlık Savaşı sırasında Lenin ve Atatürk'ün temellerini birlikte attıkları iyi komşuluk ilişkileri üzerinde yürütülmüştü. Dışişleri bakanları Tevfik Rüştü (Aras) ve Çiçerin tarafından Paris'te imzalanan 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması bu sürecin siyasal ve hukuksal çerçevesini daha da güçlendirmişti. 1929, 1931 ve 1935'teki uzatmalar, ek protokoller işbirliği sürecini tahkim etmişti. 1925 tarihli antlaşmanın 1. maddesi, taraflardan birine bir saldırı olunca ötekini tarafsız kalacağını, 2. maddesi de geniş çerçeveli bir saldırmazlık yükümlülüğünü kapsamaktaydı.¹ Antlaşmanın süresinin uzatıldığı 17 Aralık 1929 tarihli protokol, tarafların haber vermeden ve diğerinin onayı olmadan komşu devletlerle antlaşmalar imzalanmamasını içermişti.² Bu bağımlılık ilişkisi her iki devletin Batı'ya

* Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından 12-14 Ekim 2011'de düzenlenen "I. Uluslararası Tarih Sempozyumu: Berlin Konferansı'ndan Günümüze Büyük Güçler ve Türkiye" adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Antlaşma ve protokoller için bkz., İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, c. 1, Ankara, TTK, 1983, s. 268-275; Atatürk dönemi Türk-Sovyet ilişkileri için bkz., Aleksandr Kolesnikov, *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, (çev: İlyas Kamalov), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010; Farklı konuların ele alındığı makaleler için bkz., *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri, I. Çalıştay Bildirileri (14-15 Mayıs 2010)*, (çev. ve yay. haz: İlyas Kamalov, İrina Svistunova), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011.

² Soysal, *a.g.e.*, s. 266.

karşı tedirginliğinin bir sonucuydu. Başbakan İsmet İnönü'nün 25 Nisan-10 Mayıs 1932 tarihlerinde Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında iki ülke arasında uluslararası alanda sürdürülen işbirliğinin ekonomik alanda da geliştirilmesine karar verildi. Bu işbirliğinin sonucunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye 8 milyon dolar kredi açması, ekonomide devletçi modeli benimseyen Türkiye'nin yeni hamlelerde bulunmasına olanak sağladı. Esasında bu ziyaret sırasında Türkiye'ye kredi verilmesinin yanı sıra, kültürel işbirliğinin artırılması, uluslararası alanda güç birliğinin sürdürülmesi, farklı politik sistemlerin varlığının işbirliğine engel olmaması gibi temel konular da ele alındı.³

İki tarafın karşılıklı çıkarlarını gözetme ve uluslararası sistem içerisinde işbirliğine gitme politikası 1930'lu yılların ortalarına kadar fazla bir sarsıntı olmaksızın sürdürüldü. Ancak kaygılar da yok olmadı.

Türkiye 1930'larda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan sistemin yara alması ve yeni bir savaş tehlikesinin ortaya çıkması nedeniyle Batı'yla ilişkilerini revize etti. Uluslararası sorunların çözümünde savaşa başvurmayı yasaklayan Briand-Kellogg Paktı'na katılması, bu Pakt'a bağlı Litrinov Protokolü'nü imzalaması, Milletler Cemiyeti'ne girmesi, Balkan ve Sadabad paktlarını oluşturması gibi dış politik arayışlar, Türkiye'nin yalnızca Sovyetler'le hareket etmeyip, Batı eksenli bir çaba içinde olduğunun da göstergesidir. Özellikle Türkiye'nin Montrö'de, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni değiştirmeye ve Boğazlar üzerinde egemenlik kurmaya yönelik çaba içine girmesi ve bu çabanın Sovyetler Birliği'nin teziyle örtüşmemesi nedeniyle, iki taraf arasında bir soğukluk meydana geldi. Sovyetler Birliği, Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişte bir takım sınırlamalara tâbi olmasına sıcak yaklaşmadı ve sınırsız bir geçiş hakkı elde etmek istedi.⁴ Montrö Boğazlar Konferansı'nda İngiltere'nin Türk tezinin değiştirilmiş bir şeklini gündeme getirmesi Sovyetleri kaygılandırdı. Sovyetler, Türkiye ile İngiltere arasında gizli bir antlaşma olduğu sanısına vardı.⁵ Böylece Montrö, Türk-Sovyet ilişkilerinde yol ayrımının başlangıcını oluşturdu. Oysa Türkiye dengeli bir politika izleme niyetindeydi.

Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Temmuz 1937'de Moskova'ya yaptıkları ziyaret aradaki soğukluğu gideremedi. Hatta, Sovyet istihbarat organları Türkiye karşısı "ifşa edici" belge ve bilgi toplama faaliyetlerini daha da yoğunlaştırdı.⁶ Buna karşılık Türkiye'deki siyasi çevreler ve basın organları Sovyetler'in yayılmacı hırslarını daha yakından izlemeye başladı.

³ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, c.1, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 319.

⁴ *Türkiye Dış Politikasında 50. Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939)*, Ankara, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, ty, s. 21-59; *Türk Boğazları ile İlgili Temel Metinler*, Ankara, Dışişleri Eğitim Merkezi Yayınları, 1994, s. 26-28.

⁵ Cemil Hasanlı, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953)*, (çev: Ali Asker), Ankara, Bilgi Yayınevi, 2011, s. 24-25.

⁶ Hasanlı, *a.g.e.*, s. 29-30.

Almanya'nın ve İtalya'nın revizyonist politikaları Türkiye'nin kaygılarını artırdı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu İngiltere ve Fransa ile ilişkileri ilerletme, yakınlaştırma kararı aldı. Öte yandan Sovyetler Birliği'yle de görüşmelerin sürdürülmesi gerektiği vurgulandı. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasından kısa bir süre önce 1939 yılı Mayıs-Haziran aylarında İngiltere ve Fransa ile iki taraflı bildirimler imzaladı. Bu bildirimlerde, Akdeniz bölgesinde savaşa yol açacak bir saldırı ortaya çıktığında, fiili işbirliği yapılması ve tarafların birbirlerine ellerinden gelen her türlü yardımı yapması belirtildi.⁷ Türkiye, Bağımsızlık Savaşı'ndan beri iyi ilişkiler sürdürdüğü Sovyetler Birliği'ne bu bildirimler konusunda bilgi vermeyi ihmal etmedi. Fakat Sovyetler Birliği'nin 23 Ağustos 1939'da Almanya'yla bir saldırmazlık paktı imzalaması Türkiye'de büyük endişeyle karşılandı.⁸ Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın yanında Sovyetler Birliği'yle de dostane ilişki sürdürme politikası zora girdi. Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nun 24 Eylül 1939'da başlayan Moskova ziyareti, Sovyetler'le bir ittifak anlaşması yapma zemini oluşturamadı. Saracoğlu, 16 Ekim'e kadar süren görüşmelerde başta Stalin olmak üzere üst düzey Sovyet yöneticileriyle görüştü. Sovyet diplomatları, olası bir savaş sırasında Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya asgari düzeyde yardım etmesini, Boğazlar'ın ortaklaşa korunması gerektiğini ve Almanya'nın Türkiye'ye saldırması halinde Sovyetler'in Türkiye'ye yardım etmemesi gibi konuları gündeme getirdi.⁹ Sovyetler'in Montrö'de değişiklik yapılmasını istemesi ve Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması taslağının revize edilmesine yönelik ısrarları neticesinde görüşmelerde ilerleme sağlanamadı.¹⁰ Saracoğlu heyetinin Moskova'dan ayrıldığı tarih olan 17 Ekim'den iki gün sonra Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması imzalandı.¹¹ Böylece Türkiye açısından yeni bir dönem başlamış oldu ve Sovyet tehlikesi kendini iyiden iyiye hissettirdi.

1 Eylül 1939'da başlayan savaş, 1945 yaz başlarında sona erdi. Türkiye ısrarla savaş dışında kalmaya çalıştı. Tarafsız ve dengeye dayalı bir politikanın izleyicisi oldu. Zor bir dönem geçirdi. Müttefiklerin yaptıkları konferanslarda Türkiye'yi savaşa sokma çabaları öne çıktı. Stalin, 28 Kasım-1 Aralık 1943'te yapılan Tahran Konferansı'nda ve Şubat 1945'te Yalta'da Montrö'nün gözden geçirilmesini istedi.¹² Bu, savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin bu kartı oynayacağına güçlü

⁷ İlhan Üzgel, Ömer Kürükcüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, c. 1, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 275

⁸ Selim Derinçil, *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 78-90.

⁹ Hasanlı, *a.g.e.*, s. 41-49.

¹⁰ Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, c. 1, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 418-422.

¹¹ Soysal, *a.g.e.*, s. 591-609.

¹² Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, Başnur Matbaası,

bir işareti oldu. Nitekim, Türkiye'nin Almanya'nın yenilgisinin kesinleştiği bir sırada bu ülkeye savaş ilan etmesi başta Sovyetler Birliği olmak üzere Müttefikleri ikna etmemişti. Bu tutum Türkiye'yi zor günlerin beklediğinin habercisiydi.

Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov 19 Mart 1945'te Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına çağırarak 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın uzatılmayacağını bir notayla bildirdi.¹³ Molotov notasında, "Sovyet Hükümeti'nin 1925 Antlaşması'nın Türkiye-SSCB ilişkileri açısından önemini değerlendirdiğini, fakat İkinci Dünya Savaşı sırasında değişen dünya şartları doğrultusunda antlaşmanın yeni şartlara uyumlaştırılarak iyileştirilmesi gerektiğini" belirtti.¹⁴ Molotov ayrıca, 1925 Antlaşması'nın imzalandığı dönemde Sovyetler Birliği'nin İngiltere'yle yakın ilişkiler içerisinde olmadığını ve ABD ile ise diplomatik ilişkisinin bile bulunmadığını ifade ederek, yeni uluslararası sisteme dikkati çekti.¹⁵

Sovyetler Birliği'nin bu çıkışı, siyasi çevrelerde ve basında büyük yankı uandırdı. Yabancı basında art arda kapsamlı yorumlar yapıldı. Türk basınında *Ulus*, *Cumhuriyet*, *Yeni Sabah*, *Tasvir*, *Vakit* ve *Tan* başta olmak üzere büyük gazeteler günlerce bu konuyla ilgili ayrıntılara yer verdi. Yabancı basında -özellikle İngiliz gazetelerinde- yer alan haber ve yorumlar iktibas edilerek Türk okuyucusuna iletildi.¹⁶

Türk basını, başlangıçta Sovyetler Birliği'nin bu çıkışını soğukkanlı ve dengeli karşıladı. Basın, hükümetin Sovyet notasına 4 Nisan 1945'te verdiği cevabi notayla uyum içindeydi. Hükümet cevabi notasında, iki ülke arasındaki iyi komşuluk ve samimi dostluk ilişkisini devam ettirmeye vurgu yaptıktan sonra şu ilgi çekici satırlara yer verdi: "Sovyet Hükümetinin inkıza etmekte olan muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi tadilatı ihtiva eden diğer bir akid ikamesi hususundaki telkinatını kabul eden Cumhuriyet hükümeti

---

1968; 2. *Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)*, SSCB Dışişleri Bakanlığı, *Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri*, (Editör: O. Andaç Uğurlu), İstanbul, Örgün Yayınevi, 2003.

¹³ Molotov'un Selim Sarper'e resmi bir nota vermediği yönünde görüşler de mevcuttur. Bunun kapsamlı bir tartışması için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, c. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 330-342.

¹⁴ Hasanlı, a.g.e., s. 133; "Türkiye-Sovyet Rusya Arasındaki Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının Feshi", *Ulus*, 22 Mart 1945, s. 1.

¹⁵ Hasanlı, a.g.e., s. 133; Sovyetler Birliği'nde yayınlanan *Izvestia* gazetesi yayınladığı başmakalede, "Başka durumlarda akdedilmiş olan bir antlaşmayı olduğu gibi yürürlükte bırakmak hiç şüphesiz her iki tarafın da menfaatlerine uygun düşmez. Keza bu, demokrat milletlerin müteceviz Almanı ezmek için birleştikleri ve hürriyete bağlı küçük büyük bütün milletler için devamlı ve sağlam bir sulhun temellerini kurmakla meşgul oldukları bir sırada, milletlerarası münasebetlerin heyet-i umumiyesi itibarıyla verimli bir tarzda gelişmesine de aykırı olur. Bütün bundan çıkan netice, Türk-Sovyet Antlaşması'nın ciddi surette iyileştirmeye muhtaç olduğudur.", bkz. "Türkiye-Sovyet Rusya Antlaşması Fesholundu.", *Ulus*, 22 Mart 1945, s. 4.

¹⁶ Örnek için bkz., "Türk Sovyet Paktı'nın Moskova Tarafından Feshine Dair Yankılar", *Ulus*, 23 Mart 1945, s. 5; "Türk-Sovyet Dostluk Muahedesinin Feshi", *Cumhuriyet*, 23 Mart 1945, No: 7356, s. 1.

mezkûr hükümete bu maksadla kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkat ve hayırhahlıkla tetkike amade bulunduğunu bildirmiştir.”¹⁷

Cumhuriyet gazetesi, cevabi notayı ve hükümetin tutumunu “yeni bir muahede akdi için Sovyet tekliflerini bekliyoruz” diye değerlendirerek dengeli tavrını sürdürdü.¹⁸ Türk basınında sol görüşleriyle tanınan M. Zekeriya Sertel, değişen dünya şartları ekseninde iki ülke arasındaki paktın feshedilmesini doğal karşıladı. Türk Kurtuluş Savaşı’ndan İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde, Türkiye’nin Sovyetler’den daima yardım gördüğünü ve iki taraf arasında dostluğun Orta ve Yakındoğu’da barışın esaslı bir dayanağı olduğunu belirtti. Fakat İkinci Dünya Savaşı’nın her şeyde olduğu gibi dünya siyasetinde de büyük bir değişiklik meydana getirdiğini, Sovyetler’in savaş öncesi inifrat tutumundan ayrılarak, bir dünya devletine dönüştüğünü vurguladı: “Evvvelce birbirlerine şüphe ile bakan İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında yirmi senelik bir ittifak akdedilmiştir. Balkanlar’da yepyeni bir vaziyet hasıl olmuştur. Orta şarkta bir Arap Birliği kurulmuştur. Akdeniz’de muvazene yeni bir şekil almıştır. Türkiye Sovyetler’den mâada İngiltere ile de bir ittifak muahedesi imzalamıştır. Bütün bu değişikliklerin Türk-Sovyet Antlaşması’nın da yeni baştan tetkikini icap ettirmesini gayet tabii görmek lazımdır.”¹⁹ Zekeriya Sertel, değişmemesi gereken tek şeyin iki ülke arasındaki dostluk olduğunu savundu. Ona göre, Avrupa’da 150 yıldır süren muvazene siyaseti iflas ederek yerini dünya muvazene siyasetine terk etmiştir. Bu siyasete yön veren ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği, bölgesel anlaşmalar yapma yoluna giderek güç merkezleri olmaktadır.²⁰ İngiltere, Batı Avrupa devletleriyle ve dominyonlarıyla bölgesel antlaşmalarla yetinmemekte, Akdeniz’de de bir bölge sistemi kurma çabası içine girmektedir. Sovyetler ise, Doğu Avrupa, Orta Avrupa ve Balkanlar’da ittifaklar sistemi geliştirmektedir. Sertel’e göre Türkiye’nin coğrafi yapısı gereği, İngiltere ve Rusya arasında rekabeti kö-rüklemekten ziyade, iki bölge arasında (Akdeniz-Karadeniz) tamamlayıcı ve birleştirici bir rol oynamalıdır. Dolayısıyla üç ülke arasında bir antlaşmanın yapılması bölge barışını korumada büyük katkı sağlayacaktır: “İşte bizce Sovyetler’le akdedilmesi muhtemel yeni anlaşmada gözetilecek en mühim gaye budur. Bu gayenin tahakkukunda en mühim rolü Türkiye oynayabilir. ... Bu fırsattan istifade ederek vücuda getirilecek bir üçlü anlaşma değil yalnız Türkiye’nin bütün yakın ve orta şarkın da sulhunu garanti altına alacaktır.”²¹

¹⁷ “Sovyetlere Cevabımız”, *Ulus*, 7 Nisan 1945, s. 1; “Sovyet Deklarasyonuna Cevabımız”, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1945, No: 7411, s. 1; “Rusya’ya Cevabi Notamız Verildi.”, *Tan*, 7 Nisan 1945, No: 3215, s. 1.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1945, No: 7411, s. 1.

¹⁹ M. Zekeriya Sertel, “Türk-Sovyet Dostluk Paktı’nın Feshi”, *Tan*, 10 Nisan 1945, No: 3217, s. 1.

²⁰ M. Zekeriya Sertel, “Bölge Sistemi ve Türk-Sovyet Münasebetleri”, *Tan*, 11 Nisan 1945, No: 3218, s. 1.

²¹ M. Zekeriya Sertel, “Türkiye’nin Harp Sonrası Dış Siyaseti”, *Tan*, 12 Nisan 1945, No: 3219, s. 1.

Türk-Sovyet ilişkilerinin dostluk temelinde sürdürülmesi isteği, *Cumhuriyet* gazetesinin etkili kalemlerinden Nadir Nadi'de de vardır: “Büyük kuzey komşumuz tarafından devletimize karşı güdülen politikanın temel çizgileri içinde kötü bir niyet aramaya gerek yoktur.”²² Nadir Nadi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan uluslararası sistemin ruhunu kavramakla birlikte, Türk-Sovyet dostluğunun bozulmayacağından emindir. Ona göre 1925 Antlaşması'nın “satırları arasında canlı duran ülkücü zihniyetin kuvveti” sorunların üstesinden gelecektir: “O ülkücü zihniyet her iki tarafta da kuvvetinden kaybetmediği müddetçe Türk-Sovyet dostluğunu, yeni dünya şartlarına uygun bir çerçeve içinde eskisi kadar taze ve canlı olarak yaşatmak güç olmayacaktır.”²³ Aynı duygu ve yorumları *Ulus* gazetesinden Mümtaz Faik Fenik de dile getirir. Türk-Sovyet dostluğunun Türk Devrimi'yle yaşıt olduğunu ve değişen uluslararası sistem uyarınca geliştirilmesini belirtir.²⁴

Türk basının iyimser yaklaşımı Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'le 7 Haziran'da yaptığı görüşmede yeni isteklerde bulunması nedeniyle dağılmaya başladı. Molotov, Boğazlar'ın ortak denetimi, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nda Sovyetlere üs verilmesi, Kars ve Ardahan'ın iadesi konularını gündeme getirmesi büyük rahatsızlık yarattı.²⁵

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka yaptıkları görüşmelerde izlenecek stratejiyi belirlediler. Buna göre Dışişleri Bakanlığı, Moskova'da bulunan Büyükelçi Selim Sarper'e gönderdiği talimatta, “arazi terki, üs gibi konuların hiçbir biçimde görüşme konusu yapılmamasını” ve “uluslararası bir antlaşma olan Montrö'nün iki devlet tarafından düzeltilmesinin kabul edilmemesini” istedi.²⁶ Ne var ki Büyükelçi Selim Sarper, 18 Haziran'da Molotov'la tekrar görüştüğünde aynı isteklerle karşılaştı.²⁷ Türk basını Sovyetler'in bu kararlı tutumunu ve psikolojik savaşa devam edeceğine ilişkin mesajını *Times* gazetesi İstanbul muhabiri Mavrudi'nin telgrafıyla öğrendi.²⁸ Türk basını tepki vermekte gecikmedi. Hatta yeni bir dünya savaşının çıkacağı söylentilerini dillendirmeye başladı. Türk basınının kıdemli yazarlarından biri olan Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin* gazetesinde 22 Haziran'da yayımladığı yazısında Türkiye'ye stratejik bir önem atfetti ve Türkiye'nin “Ortadoğu'nun omurga kemiği ve bölgede barışın kalesi” olduğunu belirtti. Böylece Türk basını Sovyetler'e karşı 20 yıldan fazla bir süredir sürdürdüğü iyimser yaklaşımını terk ederek Sovyet karşıtı propaganda yapmaya başladı. Sovyetler Birliği'nin Ankara

²² Nadir Nadi, “Türk-Sovyet Dostluğunun Yartını”, *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1945, No: 7413, s. 1.

²³ Nadir Nadi, *a.g.m.*

²⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Türkiye ve Sovyetler”, *Ulus*, 8 Nisan 1945, s. 1.

²⁵ *İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 261-263; A. Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s. 269-270.

²⁶ *İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, s. 268; Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s. 194; Hasanlı, *a.g.e.*, s. 140.

²⁷ Erkin, *a.g.e.*, s. 237-264.

²⁸ Hasanlı, *a.g.e.*, s. 164.

Büyükelçiliği'ne göre basında meydana gelen bu sert tutum değişikliğinin nedeni Türk Hükümeti'nin kendisiydi. Hatta Hüseyin Cahit Yalçın ve Necmeddin Sadak Ankara'ya davet edilerek Sovyet karşıtı yazılar yazmaları için uyarılmışlardı.²⁹

Cumhuriyet, *Ulus* ve *Tan*'da yayınlanan haberlerin büyük çoğunluğu İngiliz gazetelerinden iktibas edilerek kaleme alınıyordu. *Cumhuriyet* gazetesinin İngiltere basınından derlediği habere göre, "Ruslar daha demokrat ve daha temsili bir Türk Hükümeti kurulması için talepte bulunduğu" ve Kars bölgesindeki sınır değişikliğine karşılık olarak da Halep şehrini Türkiye'ye önermişlerdi.³⁰ Yine İngiltere'den alıntılanan başka bir haberde, Sovyetler'in Türkiye'ye resmi bir nota vermediği, Churchill'in Üçler Konferansı (Potsdam) Stalin'den Ortadoğu'daki tasavvurları hakkında bilgi isteyeceği ve Türkiye konusunun "Avrupa'nın en nazik meselesi" olduğu belirtildi.³¹ *Cumhuriyet* gazetesi, *Sunday Times*'in "Türkiye'nin Türk topraklarında yabancı üsler kurulabilmesi imkânlarının nazarı itibara alması ihtimali yoktur" değerlendirmesini birinci sayfasında öne çıkarmıştı. Ayrıca aynı gazetenin Boğazlar Sorunu'nun Ankara'da değil, Berlin'de çözüleceği yorumuna büyük önem vermişti.³²

Zekeriya Sertel, İngiliz kaynaklı bu haberlere temkinli yaklaşmış ve yetkililerden kamuoyunu aydınlatıcı bilgiler verilmesini istemişti: "Bu haberler üzerine İngiliz matbuatı iki haftadan beri bu mesele ile meşguldür. Nöbete konmuş gibi, bütün İngiliz gazeteleri, kendi siyasi temayüllerine göre, bu mesele hakkında fikirlerini söylediler. (...) Ne Sovyet, ne de Türk kaynaklarından şimdiye kadar resmi veya yarı resmi hiçbir söz söylenmediği için, herkes bu rivayetlerin doğruluğuna hükmediyor. (...) Fakat İngiliz kaynaklarından sızan haberler ve yürütülen mütalâalar birbirini tutmuyor." Sertel, Türkiye'yi yakından ilgilendiren bu sorunun yabancı kaynaklarca etraflıca işlenmesine karşın, Türk halkının bir şey bilmediği için de fikrini söylemediğini yazısına eklemiştir.³³

Dışişleri Bakanı Hasan Saka, üç müttefik hükümet başkanının (Stalin, Churchill ve Roosevelt) Postdam'da yapacakları konferanstan önce, Londra'da İngiliz Dışişleri Bakanı A. Eden ile yaptığı görüşmede Sovyetler'e karşı destek aradı. Hasan Saka, Londra'da gazetecilere verdiği demeçte, Sovyet talepleri konusunda ayrıntı vermektan kaçındı ve "Türkiye için hudud tadili veyahud arazi

²⁹ *a.g.e.*, s. 164.

³⁰ "Sovyetlerin Talepleri", *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1945, No: 7494, s. 1, 3; Haftalık yayınlanan *Economist* dergisi, Boğazlar konusunda derin bir anlaşmazlık olduğunu ve Üçler Konferansı'nda ele alınacağını öne sürdü. Bkz. *Ulus*, 4 Temmuz 1945, s. 1, 5; İngiliz *New Statesman* dergisinin Rus diplomasisinin hatalı hamlelerde bulunduğu yorumu için bkz. *Ulus*, 7 Temmuz 1945, s. 1, 3.

³¹ "Sovyet Talepleri", *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1945, No: 7496, s. 1, 3.

³² "Boğazlar Meselesi", *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1945, No: 7497, s. 1, 3; Politik olarak sağda ve solda yer alan İngiliz mecmualarından derlenen bir başka yazıda, "(Sovyetlerin) Çarlığın genişleme siyaseti ile komünistliğin emniyet siyaseti(ni) akıllıca birleştirdiği" yorumu ilgi çekici bulunmuştu. Bkz. "Sovyet Talepleri ve İngiliz Basını", *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1945, No: 7502, s. 1, 3.

³³ M. Zekeriya Sertel, "Herkes Biliyor, Yalnız Türk Milleti Bilmiyor.", *Tan*, 12 Temmuz 1945, No: 3310, s. 1-2.

tavizleri mevzubahis değildir” açıklamasında bulundu. Ayrıca Boğazlar’ın geleceği ile Türk-Sovyet Paktı’nın tadili meselesinin ayrı ele alınması gerektiğini ve bunların farklı konular olduğunu belirtti.³⁴ *Tan* gazetesinden Zekeriya Sertel, Hasan Saka’nın bu demecini Türk kamuoyunu az çok aydınlatan ilk resmi beyanat olarak değerlendirdi. Ancak Dışişleri Bakanı’nın Sovyet tekliflerinden söz etmekten kaçındığını, “yalnız Türk-Rus muahedesinin İkinci Cihan Harbi’nden doğan şartlara uygun olması için iki taraf için riayeti zaruri olan prensipleri ortaya attığını” açıkladı. Öte yandan “eğer bu beyanatta bir tercüme hatası yoksa bu sözlerden çıkan mâna Rusların böyle bir teklifte bulunmadıkları, böyle bir teklifin bahis mevzuu olmadığıdır” değerlendirmesinde bulunarak, konuya farklı bir açıdan yaklaştı. Hatta yazısında “zaten yabancı kaynaklardan gelen son haberlere göre, Ruslar Türkiye’ye tahriri veya şifahi hiçbir sarih teklifte bulunmuş değildir. Yalnız Türk-Rus Muahedesinin yeni şartlara uygun bir tarzda yenilenmesi için iki taraf arasında vaki olan konuşmalarda ima tarikiyle ve zımmen bazı hudut tashihlerinden bahsetmişlerdir” yorumunda da bulundu.³⁵ Türk basınının diğer etkili yazarlarından biri olan ve *Cumhuriyet* gazetesinin başyazarı olan Nadir Nadi de, Sovyetler’in resmi bir istekte bulunup bulunmadığının hükümet tarafından açıklanmamasını ve yabancı basında yer alan haberlerin etrafında tartışma yapılmasından rahatsızdır. Ancak Sovyetler’in bu haberleri yalanlamamasından hareketle, bu ülkenin yayılmacı niyetinin olabileceğini belirtti. Bunun olması halinde “nereden gelirse gelsin, kim olursa olsun, ne rica, ne tehdit, ne antlaşma, ne de tartışma yolu ile kimse bizden bir karış toprak koparamaz” diyerek tepki gösterileceğini ilan etti.³⁶ Ayrıca Çarlık Rusyası’nın emperyalist hırsları ile Sovyetler Birliği’nin yeni dış politikası arasında süreklilik olduğunu da öne sürdü.³⁷ *Tanın* gazetesinde 30 Haziran 1945’te yayınlanan bir yazıda, “kırmızı faşistler için ne söz ne imza ne vadin hiçbir anlam taşımadığını”, “karşı koyan bir güç olmadıkça İran’ı, Hindistan’ı, Çin’i, Güneş’i, Ay’ı da işgal edeceklerine (de)” vurgu yapılarak Sovyet yayılmacılığının sınırsız olduğuna işaret edildi.³⁸

Sovyetler Birliği’nin Ankara Büyükelçiliği’nin Birinci Katibi V. Grubyakov’un Haziran ve Temmuz ayının ilk günlerinde Türk basınından derlediği bilgileri içeren raporuna bakılırsa, Türk basınında Sovyet karşıtı propaganda hızlandırılmış ve sansasyonel haberler gittikçe yoğunluk kazanmıştı. Gazetelerde, “Sovyet Rusya’nın Kore’yi işgal etmek amacıyla olduğu, Moğolistan’ın iç ve dış politikasını denetimi altına almak istediği, İran Azerbaycanı’nda Milli Kurtuluş Komitesi yarattığı, Suriye’de komünizm yanlısı gösteriler yaptırdığı, Kars ve Ardahan’a karşılık Türkiye’ye Halep’i önerdiği, Doğu Trakya’nın sınırlarının değiştirilmesini talep ettiği, Musul petrolünü istediği, Türkiye ve Yunanistan topraklarının bir kısmını Bulgaristan’a vermek istediği, Türk-Bulgar

³⁴ “Hasan Saka-Eden Mülakatı”, *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1945, No: 7507, s. 1.

³⁵ M. Zekeriya Sertel, “Hasan Saka’nın Beyanati”, *Tan*, 14 Temmuz 1945, s. 1-2.

³⁶ Nadir Nadi, “Bir Milletten Toprak İstemek”, *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1945, No: 7508, s. 1.

³⁷ *a.g.m.*

³⁸ Hasanlı, *a.g.e.*, s. 165.

sınırına yaklaşık 25 tümen asker topladığı” gibi haberlere yer verilmiştir.³⁹ Savaş sonrasında yeniden şekillenen yeni dünya düzeninde Sovyetler’in yayılmacı ve hırslı emelleri öne çıkarılmaya başlandı. Bunda İngiliz ve ABD etkisi olduğuna ilişkin ciddi emareler vardı.

Savaşın bitiminden sonra üç müttefik devlet liderinin bir araya gelerek, Almanya’nın nasıl yönetileceği, Avusturya’nın işgali, Polonya’nın doğu sınırı, Sovyetler Birliği’nin Balkanlar’a yayılması ve Uzakdoğu’da devam eden savaş gibi konuları konuştukları Potsdam Konferansı’nda (17 Temmuz-2 Ağustos 1945) Türkiye konusu da gündeme getirilmişti. Türk basını yine İngiliz gazetelerinden iktibas ettiği haberlerle olan biteni kavramaya çalıştı. Büyük bir endişenin hâkim olduğunu ve konferanstan çıkacak kararın Türkiye gibi başka birçok ülkenin mukadderatını tayin edecek nitelikte olduğunu vurguladı. Potsdam’da Boğazlar konusu daha çok gayri resmi konuşmalarda ele alındı. Stalin 18 Temmuz akşamı düzenlenen yemekte Churchill’e Türkiye ile ittifakının yapılabilmesi için söz konusu Sovyet isteklerinin kabul edilmesinin gerekliliği üzerinde durdu.⁴⁰

Konferansta Türkiye konusu ABD Başkanı Truman’ın başkanlığında yapılan 6. oturumda resmi şekilde ele alındı. Churchill, Montrö Sözleşmesi’nde Sovyetler’in istediği düzenlemeyi desteklediğini, ancak Türkiye’nin toprak bütünlüğünün korunması koşuluna bağlı olduğunu açıkladı.⁴¹ Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Molotov, Mart ayından beri çeşitli çevrelerde tartışılan isteklere açıklık getirdi: “(...) Biz bazı bölgelerde SSCB ile Türkiye arasındaki sınırların adil olmadığı kanaatindeyiz. Gerçekten 1921 yılında Türkiye, Sovyet Ermenistanı ve Gürcistanı’ndan zorla toprak koparmıştır. Bunlar belli ki Kars, Artvin ve Ardahan topraklarıdır. (...) O yüzden ittifak antlaşmasının imzalanması için Gürcistan ve Ermenistan’dan zorla koparılmış topraklar sorununu çözmek, bu toprakların onlara iade edilmesi gerektiği (...)”⁴² Molotov bu sözlerine Montrö Sözleşmesi’ni doğru bulmadıklarını ve Boğazlar üzerinde Japon İmparatoru’nun ne kadar hakkı varsa Sovyetler Birliği’nin de o kadar hakka sahip olduğunu belirterek, bu durumun düzeltilmesini zorunlu gördüklerini açıkladı.

Sovyet talepleri üç noktada yoğunlaşmıştı:

- 1- Montrö Sözleşmesi’nin günün koşullarına uymaması nedeniyle feshedilmesi
- 2- Karadeniz’den tek çıkış ve giriş yolu olan Boğazlar rejiminin belirlenmesi yetkisinin Türkiye ve Sovyetler Birliği’nde olması
- 3- Boğazlar’da Türk askeri üslerinin yanı sıra Sovyet askeri üslerinin kurulması.⁴³

³⁹ *a.g.e.*, s. 164.

⁴⁰ Erel Tellal, “SSCB’yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, c. 1, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 503.

⁴¹ Hasanlı, *a.g.e.*, s. 171; Tellal, *a.g.m.*, s. 503.

⁴² Hasanlı, *a.g.e.*, s. 172.

⁴³ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, TTK, 1991, s. 293-294.

ABD Başkanı Truman ise Sovyetler'e toprak verilmesi konusunu iki ülkenin çözmeleri gerektiğini vurgulamakla birlikte, Sovyet önerilerini inceleyeceğini açıklamakla yetindi.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik istekleri değişik açılardan tartışıldıktan sonra Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik yapılması konusunda uzlaşıldı. Nitekim bulunan çözüm 2 Ağustos'ta kabul edilen protokolün 16. maddesinde belirtildi: “Üç hükümet, Boğazlar'la ilgili olarak Montrö'de imzalanmış sözleşmenin günün koşullarına uymadığından değişmesi gerektiğini kabul ederler. Bir sonraki adım olarak üç hükümetten her biri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında meselenin doğrudan görüşme konusu yapılması uygun görülmüştür.”⁴⁴ Böylece Sovyetler Birliği 19 Mart 1945'ten itibaren Türkiye'den talep ettiklerini uluslararası platforma taşımış oldu.

Potsdam Konferansı, Türk yetkililer ve basın tarafından büyük bir heyecanla izlendi. Reuter Ajansı'ndan derlenen bilgiler ışığında, “Konuşmaların bidayetinden beri resmi hiçbir teklif ve mukabil teklif yapılmadı” denilerek, görüşmelerin iki defa kesildiği duyuruldu. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne toprak bırakılması hakkındaki her türlü teklifi reddettiği, ABD ve İngiltere'nin Montrö Sözleşmesi'nin tekrar gözden geçirilmesi hakkındaki Sovyet isteklerinin sadece Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında sürdürülemeyeceği kanaati olduğu vurgulandı. Bununla birlikte Londra'daki siyasi gözlemcilerin, Türk-Sovyet ilişkilerinin düzelmesinin büyük devletlerin Boğazlar konusunda uzlaşmalarına bağlı olduğu yorumu da önemsendi.⁴⁵ Ancak Zekeriya Sertel, Potsdam Konferansı'nda çözülmesi beklenen, Avrupa, Balkanlar, Yakın ve Ortadoğu sorunlarının çözülmediğini, bu sorunların askıda bırakıldığını belirterek, görüşmelerin hayal kırıklığıyla sonuçlandığını açıkladı.⁴⁶ *Cumhuriyet* gazetesi, İngiltere Başbakanı Clement Attlee'nin⁴⁷ Stalin'den Türkiye'ye yönelik talepleri değiştirmesini istediğini⁴⁸ ve Potsdam'da bu konuya ilişkin nihai bir karar verilmemiş olduğunu öne çıkardı.⁴⁹

Üç müttefik devlet arasındaki görüş ayrılığı Potsdam Konferansı sürecinde artarak devam etti. Türkiye, Sovyetler'den gelen tehlikeli hamleleri yara almadan atlattık ve uluslararası yalızlıktan kurtulmak için İngiltere ve ABD ile olan ilişkilerini sıklaştırmaya çalıştı. Sovyetler'in Avrupa, Akdeniz, Baltık ve Uzakdoğu'ya yönelik yeni taleplerle ortaya çıkması, bir yandan Müttefiklerin kaygılarını

⁴⁴ *a.g.e.*, s. 298.

⁴⁵ “Reuter'e Göre”, *Ulus*, 5 Ağustos 1945, s. 1; “Türkiye-Rusya”, *Tan*, 5 Ağustos 1945, s. 1, 7; Boğazlar konusunun Potsdam'dan sonraya bırakılması ve Sovyetler Birliği'ne karşı koyan İngiltere'nin politikasında yumuşama olduğu yorumu için bkz. “Boğazlar Meselesi”, *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1945, No: 7527, s. 1.

⁴⁶ M. Zekeriya Sertel, “Potsdam'da Verilen Kararlar”, *Tan*, 5 Ağustos 1945, s. 1.

⁴⁷ Potsdam Konferansı devam ederken İngiltere'de yapılan seçimleri Churchill kaybetmiş ve yerine İşçi Partisi lideri Clement Attlee geçmiştir. Konferansın ikinci devresini Attlee sürdürmüştür.

⁴⁸ “Yeni İngiliz Hükümeti ve Türk Rus Münasebatı”, *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1945, No: 7530, s. 1.

⁴⁹ “Türkiye-Rusya”, *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1945, No: 7531, s. 1.

arttırırken, öte yandan ise Türkiye'nin İngiltere'ye ve ABD'ye yanaşmasının ortamını sağlayıcı bir işlev gördü.

Hüseyin Cahit Yalçın ve Necmeddin Sadak, ABD ile İngiltere'nin Türkiye'nin aleyhinde bir tavır takınmayacaklarını ve Sovyetler'in ısrarı karşısında Türkiye'nin yanında yer alacaklarını içeren yazılar kaleme aldılar.⁵⁰ Yavuz Abadan, *Cumhuriyet* gazetesinde ABD Başkanı Truman'ın Potsdam'da ve sonrasında su yollarıyla ilgili, ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve ilgili devletler arasında yeni statüler belirlenmesi gerektiğine ilişkin açıklamalarını değerlendirdi ve bu yaklaşımın Türk Boğazları'na uygulanamayacağını belirtti. Çünkü Türk Boğazları'nın coğrafi durumunun, siyasi statüsünün ve stratejik vasfının diğer su yollarıyla karşılaştırmasına imkân bırakmadığını açıkladı. Ayrıca Misak-ı Milli'nin 4. maddesine atıfta bulunarak, Türkiye'nin bunu 1920'de çözdüğünü ve Boğazları "iyi maksatlar ve dünya ticareti için" ardına kadar açtığını öne sürdü.⁵¹ O'na göre Türkiye'nin esas gözeteceği ilke, hükümlerlik haklarının korunmasıdır. Yavuz Abadan'ın yazıları kamuoyunda yankı buldu. Öte yandan *Cumhuriyet*'te art arda Sovyetler Birliği'nin emperyal istekleri ele alınarak, kamuoyu Sovyetler'e karşı tahkim edilmeye çalışıldı.⁵² Abidin Daver, Sovyet niyetlerinin ve isteklerinin bir dökümünü yaparak, "Sovyetler Birliği, bütün isteklerini ele geçirdiği takdirde bir taraftan Avrupa'yı batısından ve Akdeniz'den, diğer taraftan da Asya'yı doğusundan sarıp kucaklayan bir cihangir devlet imkânlarını ele geçirmiş bulunacaktır." dedi.⁵³ Yazara göre bu strateji İngiltere ve ABD başta olmak üzere bütün dünya devletlerinin muhalefetiyle karşılaşacaktır.

1945 yılının sonuna yaklaşıldığında beş büyük devletin (ABD, Sovyetler Birliği, Fransa, İngiltere ve Çin) Dışişleri bakanlarının Londra'da sürdürdükleri görüşmelerde, sorunlar çözülemedi ve devletler arasındaki güven bunalımı gidilemedi. Bu görüşmelerde Sovyetler'in Türk Boğazları'na yönelik istekleri konusunda da çözüme yönelik somut adımlar atılmadı. Sorunun süruncemede kalması bir yandan Türkiye'nin tedirginliğinin sürmesine yol açarken, öte yandan Türkiye'ye zaman da kazandırdı. Ancak savaş sonrasında küresel bir güç olarak sıvrılan ABD, Sovyetler'i dizginlemeye çalıştı. Ve bu bağlamda Türkiye'ye karşı kayıtsız kalma ve yalnız bırakma politikasından yavaş yavaş vazgeçmeye başladı.⁵⁴

Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Paktı 7 Kasım 1925'te resmen sona erdi. Basında Sovyetler Birliği'ne karşı öfke arttı. Nitekim Zekeriya ve Sabiha Sertel'in yönetiminde olan ve sola yakınlığıyla bilinen *Tan* gazetesine karşı sert eleştiriler

⁵⁰ Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, s. 582-583; Hasanlı, *a.g.e.*, s. 180-182.

⁵¹ Yavuz Abadan, "Boğazlar ve Amerikan Tezi", *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1945, No: 7571, s. 1, 3.

⁵² Örnek için bkz., "Ruslar 12 Adalarda da Askeri Üs İstiyor", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1945, No: 7577, s. 1; Süha Sakıp Taner, "Sovyet(ler) Birliği ve Dünya Denizleri", *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1945, No: 7594, s. 2.

⁵³ Abidin Daver, "Sovyet Rusya'nın Cihangirlik Emelleri", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1945, No: 7581, s. 2; "Akdeniz'de Sovyetlerin Yeni İstekleri", *Tan*, 21 Eylül 1945, s. 2.

⁵⁴ Melih Aktaş, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, İstanbul, Şema Yayınevi, 2006, s. 27-28.

yapılmaya başlandı. *Cumhuriyet*, *Tanin*, *Ulus*, *Akşam* gibi gazeteler *Tan*'a ve Sertel'lere karşı “cadı avı” başlattı. Hüseyin Cahit Yalçın 3 Aralık 1945'te *Tanin* gazetesini “Kalkın Ey Ehli Vatan” manşetiyle çıkardı ve *Tan* gazetesi ile Sabiha Sertel'i komünistlikle ve Sovyet ajanlığıyla suçladı. Hatta “bir vatan cephesi” kurulmasını önerdi.⁵⁵ Buna benzer suçlamalar diğer gazetelerde de sıkça yayımlandı. İktidar ve basın çevresinden de destek aldığı anlaşılan bir kısmı üniversite, yüksek okul ve lise öğrencilerinin bulunduğu kalabalık bir grup 4 Aralık'ta *Tan* Matbaası, *Tan* gazetesi, *Görüşler*, *Yeni Dünya* ve *La Turquie* dergileri ile Berrak ve ABC kitabevlerini yağmaladı.⁵⁶ *Tan* Matbaası olayı mesaj yüklü idi. İç siyasette muhaliflere gözdağı verilirken, dış siyasette de 20-25 yıllık Sovyet dostluğunun artık her yönüyle sona erdirildiği vurgulanmaktaydı. Basın “cadı avının” sürdürülmesinde aktif rol oynadı.

Cumhuriyet, gösteriye ve baskına *Tan* gazetesinin neden olduğunu ve göstericilerin “vakâr içinde” davrandıklarını belirtti. Yapılan güç gösterisine olumlu yaklaşımlardan biri de Ahmet Emin Yalman'dı. Ancak Yalman, meslektaşlarına karşı yapılan gösteriye tamamen katılmakla birlikte, *Tan* gazetesinin ve matbaasının tahrip edilmesine çekince koydu. O'na göre en medeni yol hükümetin gazetesinin ve matbaanın araç-gereçlerine el koymasıydı. Falih Rıfkı Atay da, *Tan* gazetesi ile *Görüşler* ve *Yeni Dünya* dergilerinin, tahrikte bulduklarını ve yasalara karşı suç işlediklerini ileri sürdü. Dahası gösterileri “milli duygulara karşı saldırıların heyecanlı bir tepkisi” olarak değerlendirdi⁵⁷ Cihat Baban *Tan* gazetesi olayının tahrik sonucu meydana geldiğini belirten ve bunu Türk gençliğinin “siyasi olgunluğunun bir numûnesi” olarak değerlendiren en etkili yazarlardan biridir. O'na göre *Tan* gazetesi ile *Görüşler* ve *Yeni Dünya* dergileri şu tahrikte bulunmuşlardı: “Son zamanlarda kızıl faşistlerin yaptıkları tahrikât, bir fikir ve ideoloji davası olmaktan çoktan çıkmış, memleketi birbirine katıcı, halkı birbirini aleyhine kışkırtıcı bir mahiyet almıştı. İrili ufaklı dergiler ve sistemli bir neşriyatla yurttan anarşi doğurmak için çırpınıyorlar, hürriyet nâmına ortalığı birbirine katarak bulanık suda balık avlamak istiyorlardı. Bu zevat, ideolojilerinde ve fikirlerinde samimi iseler, kendi başlarına gelen âkıbeti hoş karşılamak mecbûriyetindedirler. (...) Arzuları yerine geldi. Fakat ne çâre ki onların fikirlerini paylaşmayan Türk gençlerinin infiali kendi başlarında patladı ve su testisi su yolunda kırıldı.”⁵⁸ Alıntılanan mesajlardan anlaşılacağı gibi, basın *Tan* gazetesi olayını meşrulaştırma çabası içine girmiş, dönemin tipik özelliklerini sergilemiştir.

Bu olay Türk-Sovyet ilişkilerinin daha da gerginleşmesine yol açtı. Sovyetler Birliği 8 Aralık'ta nota verdi ve olayların Türk polisinin herhangi mukabil bir hareketi olmaksızın cereyan ettiğini belirtti. Ayrıca, gösterilerde Sovyetler'in aleyhine sözler söylendiği, Sovyet neşriyatının yakıldığı ve Sovyet yayınlarının satıldığı iki kitabevinin tahrip edildiği notada dile getirildi. Türk Dışişleri Bakan-

⁵⁵ Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, s. 785.

⁵⁶ a.g.e., s. 793-794.

⁵⁷ a.g.e., s. 797-798.

⁵⁸ *Tasvir* gazetesinden aktaran, Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, s. 799.

lığı 11 Aralık tarihli cevabi notasında; gösterinin tamamen dâhili nitelikte olduğu, Türk kamuoyunun bir kısmının bazı gazetelerde yayınlanan nazariyelere karşı aksülâmelinden (komünizm) ibaret bulunduğu ve hiçbir şekilde Sovyetler Birliği'ne karşı bir eylem olmadığını öne sürdü.⁵⁹ Gerilimi arttıran hususlardan biri de Sovyetler'in 2 Aralık'ta yurtdışında yaşayan Ermenilerin geri dönüşlerine ilişkin bir karar alması ve bunun basında işlenmesidir. Karara göre Sovyet Ermenistan'ına geri dönen Ermeniler Türkiye'den alınacak topraklara yerleştirilecekti. Elbette bu haber de Türk basını tarafından öfkeyle karşılandı. Sovyet Tass Ajansı ile Türk basını arasında adeta psikolojik bir savaş yaşanmaya başladı.⁶⁰

Aralık ayının ortalarında 200 kadar Ermeni asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatan-dışı, Sovyetler Birliği'nin İstanbul Başkonsolosluğu'na başvurarak Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne göç etmek istediklerini belirttiler. Hüseyin Cahit Yalçın bu olayın, Ermeni asıllı Türk vatandaşlarının "Türk vatanına ne kadar yabancı olduklarını" açığa çıkardığını, Asım Us da, bazı Ermenilerin Türkiye'yi sürekli arkadan vurduğunu ve Alman taraftarı olduklarını yazdılar.⁶¹ Koçak, bu konuda yayınlanan haber ve görüşlerin, bizzat Dışişleri Bakanlığı'nca yönlendirildiği kanısındadır.⁶² Basında yer alan değerlendirmelerde bu gelişmenin Moskova'nın insani tutumundan ileri gelmediği, bunun siyasi bir kışkırtma olduğu görüşü yaygındır.

Sovyet talepleri konusu 1945 yılının Aralık ayı boyunca sıcaklığını korudu. Başbakan Şükrü Saracoğlu, 5 Aralık 1945'te basına verdiği demeçte, Boğazlar konusunda ABD'nin tezine yakın durduklarına ilişkin mesajlar verdi.⁶³ Ardından da 16 Aralık'ta Moskova'da başlayacak olan ve ABD, Sovyetler Birliği ile İngiltere Dışişleri bakanlarının katılacağı toplantı öncesi, Gürcistan Bilimler Akademisi üyesi S. Canaşiya ve N. Berdzenişvili adlı iki profesörün "Türkiye'ye Karşı Yasal Taleplerimiz Hakkında" başlıklı makalesi gündeme geldi. Makale önce 14 Aralık'ta Tiflis'te *Komünist* gazetesinde, sonra da 20 Aralık'ta *Pravda*, *Izvestiya* ve *Krasnaya Zvezda* adlı gazetelerde yayımlandı. Moskova tarafından yönlendirildiği açıkça belli olan iki Gürcü profesör, Türklerin 1920-1921'de Gürcistan'a girerek Ardahan, Oltu, Artvin ve Batum'un güney toraklarını işgal ettiklerini, söz konusu toprakları daha önce ele geçirdikleri eski Gürcü topraklarına kattıklarını belirttiler. Dolayısıyla bu toraklar geri verilmeliydi: "Gürcü halkının hiçbir zaman vazgeçmediği ve vazgeçemeyeceği topraklarını geri alması gerekir. Biz Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon ve Giresun dahil Doğu Lazistan'dan Gürcistan'dan zorla kopartılmış topraklarının sadece bir kısmından bahsediyoruz".⁶⁴ Gürcü profesörlerin makalesi Tiflis ve Moskova radyolarında yapılan programlarda okundu. Ayrıca Sovyet TASS Ajansı da İngi-

⁵⁹ "Türkiye ve Rusya Arasında Teati Edilen Notalar", *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1945, No: 7660, s. 1, 3.

⁶⁰ Hasanlı, *a.g.e.*, s. 230-233.

⁶¹ Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, s. 831-834.

⁶² *a.g.e.*, s. 835.

⁶³ *a.g.e.*, s. 824-829.

⁶⁴ Hasanlı, *a.g.e.*, s. 238-240.

lizce bülteninde yer verdi. Sovyet yönetimi propaganda aygıtlarını devreye sokarak, Moskova'daki Dışişleri bakanları toplantısı sırasında yeni bir hamlede daha bulundu. Bu hamle Türkiye'de büyük tepkilere yol açtı. Türk basını makaleden yabancı ajanslar aracılığıyla haberdar oldu. *Cumhuriyet*, BBC kaynaklı haberi "Soğuk Bir Şaka!" başlığıyla okuyucularına duyurdu. İki Gürcü profesörün Giresun'a kadar bütün Kuzey Doğu Anadolu'nun Gürcistan'a verilmesini talep ettiklerini açıkladı.⁶⁵ *Vatan*, *Ulus*, *Tanin* ve *Tasvir* başta olmak üzere hemen hemen tüm gazeteler iki Gürcü profesörün makalesinden pasajlar yayımlayarak, sert tepki gösterdiler. Hüseyin Cahit Yalçın, Sovyetler Birliği'nin emperyalist olduğuna vurgu yaptıktan sonra, Rusların Sibiryayı, tüm Türk ülkelerini, Ural'ı, Hazar havzasını ve Kafkasyayı terk ederek, Moskova Knezliği'nin sınırlarına çekildikten sonra, "eski Gürcü topraklarını" isteyebileceğini belirtti.⁶⁶ Falih Rıfki Atay⁶⁷ Necmeddin Sadak gibi TBMM üyesi olan gazeteciler ise, Sovyet taleplerinin komikliği üzerinde durarak, gerektiğinde bu güce karşı mücadele edileceğini belirtmekten geri kalmadılar.

Sovyetler'in Boğazlar'dan sonra, 300 kilometre uzunluğunda 20.000 kilometrekarelik Doğu Karadeniz sahil şeridini istemesi tüm Türkiye'de büyük bir öfkeyle karşılandı. Taşrada bazı gazetelerde art arda protesto yazıları yayımlandı. Çoğu yerde mitingler yapıldı. Trabzon'da halk istekleri reddederek bölgenin asırlardan beri Türk yurdu olduğunu ifade etti. Şehirde yayınlanan *Halk* gazetesi günlerce yayın yaptı. İsteklerin gülünç olduğunu, bu isteklerin Türk ruhunda derin yaralar açtığını öne sürdü.⁶⁸ *Halk* gazetesi yaptığı yayımla günde bazen iki baskı yaptı. Mahmut Kucuralı, "Türk Vatanı Pazarlık Konusu Değildir" başlıklı başyazıda Türkiye'nin savaş sırasında Almanya'nın cazip tekliflerine kulak tıkadığını ve Sovyetler'i zor durumda bırakmayan bir politika izlediğini belirtti. Bu yolda harcanan "emeklerin mükafatı bu talepler mi olacaktır" sorusunu sordu.⁶⁹

Gene Trabzon'da yayınlanan *Yeni Yol* gazetesinde "Bu Vatan Bizimdir" yazısına yer verilerek, yerel kamuoyunun oluşturulmasına çaba gösterildi. Ülkenin birçok yerinde Sovyetler'e ateş püskürüldü. Hatay'da yapılan mitinge 30 bin kişi katıldı.⁷⁰ *Yeni Mersin* gazetesinde, "Sovyet Rusya iki buçuk Gürcüyü öne sürerek milyonlarca şehidimizin kanıyla yoğrulmuş vatanımızdan bir kısmını istemekte imiş" satırlarının yer aldığı bir makale yayımlandı ve halk olası bir savaş hazırlanmaya davet edildi.⁷¹

1945 yılı sona erdiğinde Türk basınında ve kamuoyunda Sovyetler'e karşı şiddetli bir tepki söz konusuydu. İlk anda gündeme gelen Sovyet talepleri karşı-

⁶⁵ "Soğuk Bir Şaka", *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1945, No: 7655, s. 1, 3.

⁶⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "Şimdi de Gürcüler", *Tanin*, 21 Aralık 1945, s. 1.

⁶⁷ Falih Rıfki Atay, "Rusya ile Münasebetlerimiz Hakkında", *Ulus*, 22 Aralık 1945, s. 1, 4.

⁶⁸ *Ulus* gazetesi, Trabzon'daki tepkileri şehrin panoramik fotoğrafıyla birlikte verdi. Bkz., "Rus İstekleri", *Ulus*, 27 Aralık 1945, s. 1.

⁶⁹ "Trabzon'da Tepki Çok Şiddetlidir", *Ulus*, 29 Aralık 1945, s. 1.

⁷⁰ Aktaran *Ulus*, 31 Aralık 1945, s. 1-2, "Hatay'da büyük bir miting yapıldı." başlıklı haber.

⁷¹ Aktaran *Ulus*, 30 Aralık 1945, s. 1, "Son istekler karşısında yurt basınında görülen tepkiler" başlıklı haber.

sında Türkiye'yi adeta yalnız bırakan ABD ve İngiltere, Avrupa'da, Yakın ve Ortadoğu'da Sovyet yayılmacılığı karşısında çıkarları sarsılınca, politika değişikliğine gittiler. Özellikle Sovyetler'in İran ve Türkiye'ye karşı psikolojik bir savaş sürdürmesi, ABD'li uzmanları harekete geçirdi. Bu uzmanlar, "Sovyetler Birliği'nin İran ve Türkiye konusunda daha ileri gitmesine müsaade edilmemesi için" Washington'a önerilerde bulundular.⁷²

1946 yılı boyunca Sovyet baskısının artması sonucu Türkiye-ABD ilişkileri yeni bir ivme kazandı. Başbakan Şükrü Saracoğlu, 1946 yılı Ocak ayı başında yaptığı açıklamada gelişmeleri "ağırbaşlı ve soğukkanlı" bir şekilde izlediklerini belirtti. Açıklamasında dikkati çeken temel nokta Sovyet taleplerinin resmi olmamasının altını çizmesiydi. Aynı günlerde Necmeddin Sadak ve Asım Us'un da Sovyet taleplerinin resmi olmadığını dile getirmeleri ilginçti. Hatta Celal Bayar da ABD basınına verdiği demeçte, "rivayet edilen Rus isteklerinin hakikat ile bir alakası(nın)" bulunmadığını dile getirdi.⁷³ Ancak Sovyetler Birliği 8 Ağustos 1946'da dünyadaki ünlü ajansların da açıkladığı bir notayı Türkiye'ye vererek bu konuda önemli bir hamlede bulundu. *Ulus* gazetesi, France Press Ajansı'ndan iktibas ettiği haberi verirken, "Bu meseleye dair bizim bu ana kadar bildiğimiz şey, Sovyet Rusya'nın Hükümetimize Boğazlar hakkında bir nota vermiş olduğudur" tespitinde bulunması anlamlıdır.⁷⁴ Sovyet notasında temelde 5 nokta üzerinde durulmuştu:

1. Boğazlar bütün ülkelerin ticaret gemilerinin ticaret gemilerinin geçişine her zaman açık olmalıdır.
2. Boğazlar, Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişine her zaman açık olmalıdır.
3. Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi hususî surette derpiş edilen haller müstesna memnurdur.
4. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlar'a müteallik rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin selâhiyeti dahilinde olmalıdır.
5. Boğazlar'da ticari seyrüseferin serbestisini ve Boğazlar'ın güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, iş bu Boğazlar'ın Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler.⁷⁵

Sovyet notası günlerce basında ele alındı. Nadir Nadi, "Boğazlar meselesinin bir Rus-Türk meselesi olmaktan ziyade bir Rus-Anglo-Sakson meselesi olduğunu" vurgulayarak, savaş sonrasında Müttefikler arasındaki ihtilafa dikkat çekti.

⁷² Hasanlı, *a.g.e.*, s. 253.

⁷³ Koçak, *İkinci Parti*, c. 2, s. 305-307.

⁷⁴ "Boğazlara Dair Rusya, Hükümetimize Bir Nota Verdi.", *Ulus*, 13 Ağustos 1946, s. 1.

⁷⁵ Bilge, *a.g.e.*, s. 313.

Türkiye'nin bu süreçte, istekler karşısında “hayır diyerek başını çevirmesi(ni)” önerdi.⁷⁶ Hiç kuşkusuz bu güven ABD'nin çıkarları gereği Türkiye'yi destekleyeceği öngörüsüne dayanıyordu. Nitekim ABD 15 Ağustos'ta Sovyetler Birliği'ne bir nota vererek 4. ve 5. maddelere karşı çıktı.

Türkiye, bu notaya 22 Ağustos'ta yanıt verdi. İlk üç maddeyi kabul etti; 4. ve 5. maddeleri kabul edilemez buldu.⁷⁷ Sovyetler Birliği 24 Eylül'de benzer istekleri içeren ikinci bir nota daha verdi. Artık notalar savaşı başlamış ve Boğazlar üzerindeki ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabet de belirginleşmişti. ABD kamuoyunda “kıvılcık tehlike korkusu” gittikçe artmaya yüz tutmuştu. Bunun sonucunda 12 Mart 1947'de açıklanan Truman Doktrini ile Türkiye aktif bir şekilde desteklenmeye başlandı. Türk basını da yeni dünya düzenine göre kendisini biçimlendirdi.

Kısa Bir Değerlendirme

Türk Kurtuluş Savaşı sırasında iki ülkenin işbirliği ve dostluk temelinde geliştirdikleri ilişki, daha sonraki yıllarda kapsamı genişletilerek, tahkim edilmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Montrö Boğazlar Konferansı'nda başlayan görüş ayrılıkları artarak devam etmişti. Nihayet savaşın resmen sona ermesine yakın bir dönemde 19 Mart 1945'te Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un Moskova'da Selim Sarper'e 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın uzatılması için bazı şartlar öne sürmesi, ilişkileri derinden sarsmaya başladı.

Diplomasi çevrelerinin resmi nota verilmesi olarak değerlendirdikleri bu gelişme, basında önce temkinle, sonra tepkiyle karşılandı. Tek parti döneminde basın ile hükümet arasındaki bütünleşmenin sağlanmış olması ve basının siyasal rejimin varlığını sürdürmesinde bir araç olarak kullanılıyor olması, Sovyet talepleri sırasında da kendini gösterdi. Basın iç politika konularında olduğu gibi belli sınırlar içinde yayın yapabildi. Hükümetin belirlediği politikaya paralel görüşler ifade etti. Konuyla ilgili daha çok İngiliz basınından iktibaslar yapıldı. Bu nedenle Türk dış politikasının ve basınının İngiliz manipülasyonlarına açık olduğu aşikârdır. Özellikle savaşın sonundaki İngiliz-Sovyet geriliminin İngiliz basını üzerinden Türk basınına da dolaylı olarak etkilediği hatırdan uzak tutulmamalıdır.

Türkiye'ye yönelik Sovyet baskısının artmasına paralel, basının izlediği “dengeci tutum” yerini anti Sovyet, “kıvılcık tehlike” korkusuna bırakmıştı. Bunda Milli Şef'in ve hükümetin tutumu da etkili oldu. Basın adeta “hükümet kuvveti” rolünü üstlendi. Gazeteci-mebusların makaleleri, hükümetin politikası doğrultusunda kamuoyunun inşa edilmesi veya yönlendirilmesinde etkili oldu.

⁷⁶ Nadir Nadi, “Rus istekleri Karşısında Yapılacak Şey”, *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1946, No: 7901, s. 1, 3.

⁷⁷ “Türk Cevabı Sovyetlere Bildirildi.”, *Ulus*, 23 Ağustos 1946, s. 1.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Tan

Ulus

Kitap ve Makaleler

- Akalın, Cüneyt (2003), *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1*, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Aktaş, Melih (2006), *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, İstanbul, Şema Yayınevi.
- Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri, I. Çalıştay Bildirileri (2011) (14-15 Mayıs 2010), (çev. ve yay. haz: İlyas Kamalov, İrina Svistunova), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1917-1938) (1981), c. 3, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Aydın, Mustafa (2001), "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, c. 1, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bilge, A. Suat (1992), *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Deringil, Selim (1994), *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Erkin, Feridun Cemal (1968), *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, Başnur Matbaası.
- Gürün, Kamuran (1991), *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, TTK.
- Hasanlı, Cemil (2011), *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953)*, (çev: Ali Asker), Ankara, Bilgi Yayınevi.
- İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946) (1973), *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı.
2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Paszartluklar (1939-1944) (2003), *SSCB Dışişleri Bakanlığı, Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri*, (Editör: O. Andaç Uğurlu), İstanbul, Örgün Yayınevi.
- Koçak, Cemil (2010-2012), *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, c. 1-2, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kolesnikov, Aleksandr (2010), *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, (çev: İlyas Kamalov), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Soysal, İsmail (1983), *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, c. 1, Ankara, TTK.
- Tellal, Erel (2001) "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, c. 1, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Türk Boğazları ile İlgili Temel Metinler (1994)*, Ankara, Dışişleri Eğitim Merkezi Yayınları.
- Türkiye Dış Politikasında 50. Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939) (ty)*, Ankara, Dışişler Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.
- Üzgel, İlhan, Ömer Kürükçüoğlu (2001), "Batı Avrupa'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, c. 1, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları.

Öz: Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sırasında, önce Almanya'yla, daha sonra da ABD ve İngiltere'yle yaptığı görüşmelerde Boğazların rejiminin değiştirilmesini gündeme getirdi. Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in 7 Haziran 1945'te, Molotov'a yaptığı ziyarette, Türkiye'nin Doğu sınırında değişiklik yapılarak Kars ve Ardahan'ın Sovyetler'e verilmesi, Boğazlarda üs tahsis edilmesi ve 1936 tarihli Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi talep etti. Bu yazıda basında yer alan haberler ve yapılan yorumlar değerlendirilerek Türk basınının tutumu değerlendirilecek. Ayrıca 1945 ve izleyen birkaç yılın basını incelenerek Türkiye'nin Batı Bloku'na dahil olması sorununun kökenine ışık tutulacaktır.

Anahtar sözcükler: Sovyetler Birliği, Türk Basını, Boğazlar meselesi, Sovyetler Birliği - Türkiye sınırı

Expectations of the Soviet Union from Turkey in the Aftermath of the World War II and the Position of Turkish Press against the Soviet Union

Abstract: Soviet Union had several meetings during the World War II with England and the US concerning the changes in the regimes of the straits. In the aftermath of the WW II, Turkish Ambassador to Moscow Selim Sarper visited Ministry of Foreign Affairs Molotov on 7 June 1945. During the visit Molotov demanded changes in the Soviet Union - Turkey border and claimed the territories of Kars and Ardahan. Besides Molotov also asked places for bases on the straits and Montreux Convention to be updated. In this article the attitude of the Turkish press towards the demands of the Soviet Union is evaluated with respect to the news publish concerning the issue. In addition, the article will also put light on Turkey's shift to the Western Block in the following few years.

Keywords: Soviet Union, Turkish Press, Problem of Straits, Soviet Union - Turkey border